

Kontoret for utsatte

En undersøkelse av Kristiania fattigvesens kontor for utsattes arbeid i årene 1890-1910

Nora Rodin

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo, Våren 2014

Antall tegn: 21438

Innledning

Med Tukthusanordningen for Akershus stift fra 1741¹ ble utsetting av barn, som av ulike grunner ikke kunne vokse opp hos sine egne foreldre, underlagt fattigvesenet. Anordningen satte utsettingen i et offentlig system ved å gi fattigkommisjonen ansvaret for å plassere barna til oppfostring hos skikkelige folk. Pleieforeldrene skulle mot betaling fra fattigkassen sørge for at barna hadde forsvarlig underhold og at de gikk på skolen.² At dette ble overholdt skulle sikres gjennom tilsyn.

Med fattigloven av 1845 ble ansvaret for de fattige tillagt kommunene.³ I Kristiania kommune ble ansvaret for utsetting av barn etterhvert underlagt Kristiania fattigvesens «kontor for utsatte». Med utgangspunkt i fattigvesenets egne arkiver ønsker jeg å kartlegge dette kontorets virksomhet. Hvor mange barn ble utsatt? Hvor ble de sendt? Hvor gamle var de og hvordan fungerte ordningen generelt? Videre vil jeg undersøke hvilke tiltak kontoret gjorde for å sikre gode forhold i pleiehjemmene. Hvordan forgikk tilsynet og hvem ble ansett som egnede pleieforeldre? Ble utsetting gjennom fattigvesenet sett på som en vel fungerende ordning av de involverte eller finner man store sprik mellom ide og praksis?

Jeg har valgt å avgrense undersøkelsen til perioden 1890- 1910. To rapporter som omhandler temaet har vært utgangspunktet for dette. Den ene er en rapport fra Christiania sunnhetskommisjon fra 1892 «om pleieforholdene i Christiania».⁴ Den andre er en «redegjørelse for Kristiania kommunes pleieforhold for barn, gamle og husvilde» fra 1911.⁵ Videre inngår denne perioden i en tid der det skjedde store omveltninger innenfor landets sosialpolitikk.⁶ Mellom 1880 og 1920 kom det en rekke lover som hadde som mål å redusere de sosiale problemene i samfunnet og man kan se spirene til etterkrigstidens velferdssamfunn. Som en del av denne utviklingen tok staten på seg et større samfunnsansvar ovenfor barn og det kom lover som gjorde forsøk på å bedre barns oppvekstvilkår og å minske forskjellene i rettighetene til barn med ulik sosial bakgrunn.⁷

¹2. Dec.2 (1741) Anordning om Tugthusets Indrettelse i Christiania og de fattiges forflegning i Akershuus stift.

² Tukthusanordningen av 1741, Paragraf 5.

³ Seip, Anne-Lise. *Sosialhjelp staten blir til*. Norsk sosialpolitikk 1740-1920. Oslo:1984. Side 63

⁴ *Aktstykker fra Kristiania kommune* (Heretter *Kommunale aktstykker*). Dokument 17/1892. Beretning om Folkemengden og Sunnhedstilstanden i Aaret 1891

⁵ *Kommunale aktstykker*. Dokument nr. 20/1911. Beretning fra Kristiania sunnhetskommisjon og Kristiania kommunale sykehuset for aaret 1910.

⁶ Andresen, Astri. *Hender små, Bortsetting av barn 1900-1950*. Bergen: 2006. Side 27

⁷ Seip, *Sosialhjelpstaten bli til*, 185-186

I 1896 kom Vergerådsloven. Med denne loven hadde ikke lenger fattigvesenet eneansvaret for bortsetningen av barn. Vergerådet skulle fra loven trådte i kraft i 1900 ha ansvaret for «vanartede» og «forsømte» barn.⁸ Fordi jeg har valgt å fokusere på «Kontoret for utsattes» virke, vil utsatte gjennom vergerådet ikke tas med i denne undersøkelsen. Det samme gjelder privat utsetting. Med privat utsatte mener jeg de som ble satt bort til oppfostring gjennom en direkte avtale mellom foreldre og pleieforeldre. Altså avtaler der fattigvesenet ikke var involvert.

Kilder

Fra arkivene som omhandler Kontoret for utsattes virke har jeg valgt å fokusere på to kildegrupper. Den ene finnes i aktstykkene fra Kristiania kommune. I disse har Fattigvesenet årlige, trykte beretninger med statistikk og regnskap for deres virksomhet det foregående året. Frem til 1903 finnes disse som egne beretninger, mens de fra 1904 inngår som en del av en samlet kommunal forvaltningsberetning. I tillegg til de ordinære årsberetningene er det også i aktstykkene man finner de to overnevnte rapportene. Begge står trykt under Christiania sunnhetskommisjons årsberetninger. Sunnhetskommisjonen skulle frem til Pleiebarnsloven i 1905 i utgangspunktet kun føre tilsyn med de barna som var utsatt privat, men rapporten fra 1892 tar også for seg forhold som gjelder de som var utsatt gjennom fattigvesenet. Rapporten fra 1911 er avgitt til sunnhetskommisjonen fra stadsfysikus G.E. Bentzen og tar for seg kommunenes pleieforhold i sin helhet.⁹

Den andre kildegruppen er brev som ligger vedlagt i manntallsprotokollene fra kontoret for utsattes avdeling 3, avdelingen for ikke-foreldreløse barn.¹⁰ For årene 1887-1910 finnes det 5 slike protokoller med anslagsvis 7500 barn protokollført.¹¹ Vedlagt i protokollene finnes det brev og brevvekslinger som omhandler omkring 226 av barna. Disse er skrevet av blant annet foreldre, pleieforeldre, pleiebarn, lærere og leger.¹² Gjennom arbeidet med å lese og sortere disse brevene ble det tydelig at de kun utgjør en liten del av Kontoret for utsattes totale brevkorrespondanse. Brevene er ikke innbundet, men ligger løst inne i protokollene og det er

⁸ Andresen, *Hender små*, 28

⁹ Kommunale aktstykker. Dokument 20/1911

¹⁰ Oslo byarkiv, Kristiania fattigvesen, Kontoret for utsatte, 3. avdeling. Manntallsprotokoll 3-7. 1887-1910. (Heretter: Protokoll)

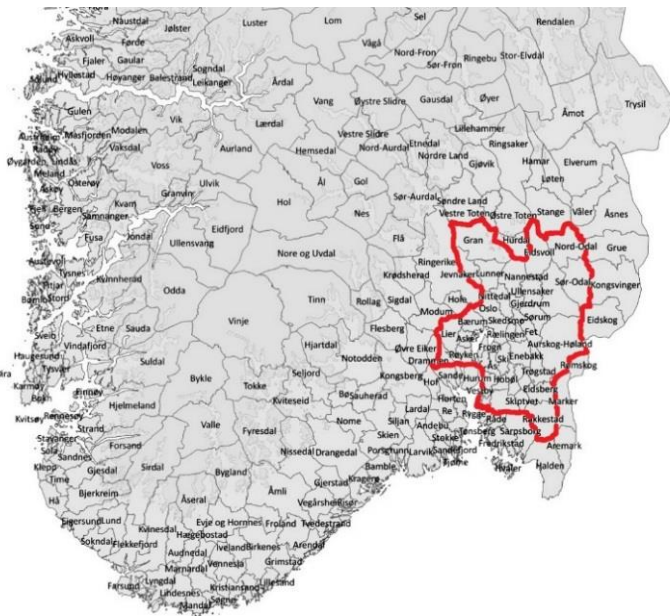
¹¹ Dette tallet er omtrentlig. For perioden 1887-1897 løper numrene i protokollen fra 0-1000 og fra 1897-1910 fra 0-1590. For hvert nummer er det som oftest tre barn protokollført. På noen sider er det derimot bare en eller to per løpenummer. Noen barn er også oppført flere ganger

¹² Dette tallet er omtrentlig fordi det for noen av brevene er vanskelig å avgjøre hvilket barn brevet omhandler, mens andre brev omhandler mer en ett barn. Det er også i noen tilfeller vanskelig å avgjøre hvilke sider som hører sammen.

dermed fare for at brev kan ha falt ut. Samtidig ser det ut til at det er ganske tilfeldig hvilke brev som ligger vedlagt da de som nevnt kun omhandler en liten andel av barna, har mange ulike avsendere og tar for seg saker av varierende viktighetsgrad. Allikevel mener jeg at dette materialet kan være med å gi verdifull informasjon om hvordan utsettingen fungerte i praksis, samt gi et innblikk i utsettingen sett fra et annet perspektiv en fattigvesenets.

Til pleiehjem på landet

I 1890 var 1096 barn utsatt fra Kristiania fattigvesen. Dette tallet steg jevnt frem til 1906 da det nådde en topp med 1684 barn. Etter dette gikk tallet noe tilbake og i 1910 var det 1558 barn utsatt gjennom Kontoret for utsatte.¹³ I fattigvesenets årsberetninger gis det hvert år fra 1890- 1902 informasjon om hvilke kommuner barna var utsatt i og hvor mange som var utsatt i hvert kommune. For tydeligere å kunne se et mønster i hvor barna ble plassert, har jeg samlet disse distriktsoversiktene i en tabell (se tabell 2 i vedlegget). Av denne kommer det frem at de fleste barna ble sendt ut av byen til nærliggende landkommuner, særlig nord og øst for Kristiania. Illustrasjonen under (figur 1) viser området der de fleste ble plassert. Innenfor dette området hadde alle kommunene pleiebarn fra Kristiania, men antallet barn varierte i hvert distrikt. Noen få barn bodde i pleiehjem i fjernere distrikter, men det var barn som enten bodde hos slektninger eller som allerede var bosatt der da de ble overtatt av fattigvesenet.¹⁴

Figur 1: Området for utsetting fra Kristiania fattigvesen

¹³ Kommunale årsberetninger, Kristiania fattigvesen 1891-1902

¹⁴ Kommunale årsberetninger. Dokument 18/1893, 45

I et av brevene som ligger vedlagt i manntallsprotokollene fra Kontoret for utsatte, nevnes betingelsene for at pleieforeldrene skulle motta betaling for det utsatte barnet. Et av disse var at barnet skulle læres opp i nyttig arbeide.¹⁵ På landet lå forholdene til rette for dette. Ved å være med på det daglige arbeidet på gården fikk barnet nødvendig arbeidserfaring som skulle gjøre det bedre rustet til å klare seg selv som voksen. At fattigvesenet foretrakk å sende de utsatte barna til pleiehjem på landet blir også bekreftet av rapportene fra 1892 og 1911.¹⁶

På den annen side viser tabellen at så mange som 21,1 -25,8 % av de utsatte barna ble plassert i Kristiania. En del av disse barna ble plassert i barnehjem eller institusjoner tilrettelagt for ulike handicap. Videre sier sunnhetskommissjonens rapport fra 1892 at barna som ble utsatt i byen blant annet var de som trengte særlig legetilsyn.¹⁷ Brev fra pleieforeldre vitner derimot om at dette også kunne gjelde barn som ble sendt på landet. Et av disse brevene er fra en pleiefar fra Gjerdrum som sendte brev til fattigforstanderen.¹⁸ Han skrev: «*barnet er sygt, det var sygt da vi fikk det og har været det nesten hele tiden. Det kan doktoren bevidne for han har nylig været her. Han siger hun har bronkitt. Hun er nu over halvannet år og kan ikke staa paa sine ben endnu*¹⁹» En annen pleiefar fra Aurskog skrev til fattigforstanderen i 1908: «*lille Frank Valter [...] har hele tiden været syg, og som følge deraf har vi havt meget arbeide med ham både nat og dag, hvorfor en del andre huslige gjøremål har måttet ligge tilbage og større forbruk av det dyre brændsel har været følgen*»²⁰

Fra spebarn til konfirmasjon

De utsatte barna var i alderen 0-15 år. I årsberetningene fra Fattigvesenet er det hvert år en oversikt over hvor gamle de utsatte barna var. Disse oversiktene har jeg samlet i Tabell 3 (Se vedlegg). For å tydeliggjøre den aldersmessige fordelingen har jeg i denne tabellen også regnet ut den gjennomsnittlige andelen hver aldersgruppe utgjorde i perioden. Utrekningene viser at det var utsatte barn i alle aldersgrupper, men at det var flere barn ettersom alderen steg. I gjennomsnitt var 1,6 % av barna under 1. år. Deretter steg det jevnt opp til 13-14 år der andelen barn var 11,5 %. Etter dette sank antallet brått og det var kun 3 % av barna som var over 15 år. Disse tallene er naturlige ettersom barna var i forskjellige aldre når de først ble utsatt, samt at pleieforholdet normalt ble avsluttet når barnet ble konfirmert. Etter dette ble de

¹⁵ Protokoll 5, 197 (For informasjon om sidehenvisninger i protokollene; se kildeoversikten)

¹⁶ *Kommunale årsberetninger*. Dokument 17/1892,45 og dokument 20/1911, 8

¹⁷ *Kommunale aktstykker*. Dokument 17/1892, 45

¹⁸ Forstanderen for Fattigvesenets kontor for utsatte var fra 1880-1905 Arne Holtedahl. I 1905 tok A. Ekeberg, som tidligere hadde vært forstander i fattigvesenets 1. krets, over.

¹⁹ Protokoll 5, 254.

²⁰ Protokoll 6, 232.

ansett som voksne og fattigvesenets støtte opphørte. Siden barna ikke nødvendigvis ble confirmert på samme tidspunkt var det derfor viktig for Kontoret for utsatte å innhente informasjon om når de forskjellige barna skulle stå til konfirmasjon. Dette kommer tydelig frem i brevmaterialet der omkring 36 av de 226 brevene eller brevvekslingene er korrespondanse mellom fattigforstanderen og pleieforeldrene om hvorvidt barnet da var confirmert. Var barnet enda ikke confirmert da brevet ble sendt, var det gjerne fordi det hadde vært sykt, ikke gjort ferdig skolen eller ikke var gammelt nok. På den annen side viser brevene at Fattigvesenet i noen tilfeller fortsatte å betale for barnet også etter konfirmasjonen. Selv om barna i teorien da var voksne og skulle klare seg selv, var ikke dette nødvendigvis tilfelle i praksis. Et eksempel på dette var Dagny som var utsatt på Solberg. Fattigvesenet gikk i hennes tilfelle med på å fortsette med betalingen en stund til, da hun hadde «*været meget svag og heller ikke nu (etter konfirmasjonen) er dugelig til at tage noen tjeneste*»²¹

Faste takster og permanente hjem?

Utsetting av barn har opp gjennom tiden blitt organisert på flere ulike måter. Fra gammelt av var det vanlig at barna gikk på legd. Det vil si at de ble sendt fra gård til gård for underhold. En annen måte var bortlisitering der barna ble auksjonert bort til lavest-bydende. En slik løsning har nok også vært mye praktisert, men ble sammen med legdsordningen forbudt med Fattigloven i 1900. Et tredje system for utsetting var bortakkordering. Ved en slik ordning ble prisen avtalt direkte mellom fattigvesenet og forsørger. Dette var en bedre løsning enn de to andre, men prisen som ble avtalt var ofte svært lav.²²

Kristiania fattigvesen opererte med faste takster for de utsatte barna i hele perioden denne undersøkelsen omhandler.²³ Betalingen var aldersavhengig og det kommer frem av tabellen under sank takstene ettersom barnet ble eldre og kunne gjøre mer nytte for seg.

*Tabell 1: Kristiania fattigvesens takster for pleiebarn per kvartal*²⁴

	0-2 år	2-4 år	4-6 år	6-8 år	8-15 år
1892	30-36 kr	24 kr	19,80 kr	18 kr	12 kr
1911	40-45 kr	32-36 kr	25-28 kr	6-9 år: 22-24 kr	9- 12 år 18-20 kr 12-15 år: 15-16 kr

²¹ Protokoll 7, 210

²² Bergkvist, Johanne. «Pleiebarnas historie», *Tobias, tidsskrift for Oslohistorie- Oslo byarkiv* 2/2009, side 28

²³ *Kommunale aktstykker*. Dokument 17/1892,45

²⁴ *Kommunale aktstykker*. Dokument 17/1892, 45 og dokument 20/1911,8

For betalingen skulle pleieforeldrene sørge for at barnet fikk god og samvittighetsfull pleie, at det hadde det det trengte av rene og hele klær, at det gikk på skole og, som nevnt, ble opplært i nyttig arbeide.²⁵ I tillegg til den faste betalingen betalte fattigvesenet for barnas skolebøker, 20 kr til konfirmasjonen og 10 kr til en eventuell begravelse.

I følge sunnhetskommisjonens rapport fra 1892 ønsket fattigvesenet at barnet skulle flytte så lite som mulig. De faste takstene skulle være med på å bidra til dette. Takstene gjorde at pleieforeldrene ikke trengte å bekymre seg for at barnet skulle bli flyttet til noen som var villige til å ta det imot for en lavere sum. Samtidig var de sikret jevnlige, og ifølge rapporten, romslige innbetalinger fra fattigvesenet så lenge barnet var hos dem. Dette skulle gjøre at det ble dannet et sterkere bånd mellom pleieforeldre og pleiebarn og at barnet fikk mer stabilitet i oppdragelsen. Det var kun være spesielle grunner som gjorde at barnet måtte flytte.²⁶

Brev fra pleieforeldre viser derimot at de fastsatte takstene nok ikke var så romslige som sunnhetsrapportens rapport skal ha det til. Videre gir brevene flere eksempler på at takstene ikke alltid var så faste og at prinsippet om at barnet skulle flytte så lite som mulig ikke sto like sterkt i praksis som i teorien. I en rekke brev uttrykker pleieforeldre misnøye med at prisen for deres pleiebarn skulle settes ned. Ofte var grunnen at barnet de hadde opplevdes som spesielt vanskelig og dermed krevde ekstra ressurser. Det kunne være at barnet var sykt, tisset på seg om natten, trengte ekstra oppfølging på skolen eller var uskikkelig og vanskelig å holde styr på. Andre grunner kunne være at barnet hadde begynt på skolen og dermed ikke kunne være til like stor hjelp på gården. Ofte skrev pleieforeldrene at betalingen fattigvesenet tilbød var så lav at de ble nødt til å si opp barnet hvis de ikke kunne beholde betalingen de hadde. I de fleste tilfellene viser brevene da at fattigforstanderen etterkom pleieforeldrenes ønske og gikk med på å betale litt mer, eller la dem beholde betalingen de hadde en stund til. En eksempel på det siste var en pleiefar fra Eidsvold som i 1895 skrev om sin 12 år gamle pleiesønn:

«Faktum er at gutten er mye bedre i sin oppførsel både mod folk og fe nu en han var da jeg modtok han. Han er ogsaa betydelig bedre til forskjellige arbeider f.eks. til å hugge ved. Men der er dessverre andre ting ved han som er av den beskaffenhed, at det kun er håbet om å få han til å legge av svineriet og lærerens gjentagne anmodning om å se tiden an [...] som har hindret meg i å sige han op for lenge siden. Det er nemlig ikke nok med at han pisser på seg om nettene [...] men det som verre er, han gjør ogsaa sine andre nødvendige ting i sengen. [...] det bemerkes at han har et trasig gemytt, så at han er ikke så grei å behandle.»²⁷

²⁵ Protokoll 5, 197

²⁶ Kommunale aktstykker. Dokument 17/1892, 45

²⁷ Protokoll 3, 289

Fra Stokke skrev en annen pleiefar til fattigforstanderen i 1911 at han ikke kunne forstå «*at det kunne finnes rimelighet for at nedsette forpleiningsgodtgjørelsen nu i en dyr tid på livsfornødenheter [...] nogen nytte kan det ikke være snakk om i hendes alder og kravene til klæder og mat bliver jo større ettersom barnet blir eldre*»²⁸ Fattigforstanderen gikk her med på å betale en krone mer enn han først hadde varslet om. Var ikke dette nok ville barnet bli nødt til å flytte. Dette eksemplet er ikke unikt. Ofte var svaret fra fattigforstanderen at «vil du ikke ha han/henne for det vi tilbyr, kan det flytte.»

Det er kun få av brevene der klagene på betalingsnedsettelse ikke får medhold. Dette ser ut til å være saker der det ikke blir lagt frem noen særskilt grunn for misnøyen. Hovedinntrykket brevene gir er dermed at det var et sprik mellom teori og praksis. På den ene siden ble individuelle avtaler inngått underveis i pleieforholdet og de faste takstene kan dermed ikke sies å ha vært helt faste. På den annen side kunne viktigheten av å holde kostnadene nede føre til at barna måtte flytte hvis ikke partene ble enige. Hensynet til økonomien ser dermed ut til å ha blitt prioritert fremfor hensynet til barnets behov for stabilitet og tilhørighet. Det kan imidlertid tenkes at brevene gir et noe skjevt bilde av pleieforeldrenes misnøye. Det er sannsynlig at de pleieforeldrene som ikke hadde noen innvendinger mot betalingen, nok ikke skrev brev til fattigforstanderen for å informere om det. Et unntak er imidlertid pleiefaren Gunnerius Gundersen som i 1905, etter varsel om betalingsnedsettelse, skrev: «*vi anser det aldeles unødige at skrive om reguleringen om betalingen vi følger [...] Eva vil vi ikke miste for nogen del*» Etter et nytt varsel i 1907 skrev han «*vi intet hensyn tager av betalingen for Eva enten den er stor eller liten [...] det er kjærligheden til hende som bevirker at vi vil have hende*»²⁹

Tilsyn og lærerens ord

For å føre tilsyn med de utsattes forpleining skulle fattigforstanderen og medlemmer av tilsynsutvalget foreta jevnlige reiser rundt i distriktene. Fra Pleiebarnsloven ble vedtatt i 1905 ble kontrollene overtatt av sunnhetskommisjonen. Hver utsettelse av barn fra Kristiania under 14 år skulle da meldes fra til Kristiania sunnhetskommisjon som igjen skulle gi beskjed til den lokale sunnhetskommisjonen som skulle føre tilsyn med barnets forpleining. Samtidig skulle det for hvert barn, årlig fremlegges en attest fra en av fattigkommisjonens eller sunnhetskommisjonens medlemmer, om hvorvidt barnet nøt god og forsvarlig forpleining. For barn i skolealder skulle det også legges frem en attest fra lærerne om hvordan barnet gjorde

²⁸ Protokoll 6, 32

²⁹ Protokoll 6, 32

det på skolen. For skolebarna ble disse attestene imidlertid slått sammen og det ble lærerens jobb å også uttale seg om forholdene i hjemmet.³⁰ I brev materialet er det 26 slike attester fra lærere. I 15 av attestene hadde læreren ingen ting å utsette verken på arbeidet på skolen eller forholdene i hjemmet. I 4 attester informeres det om at barnet enda ikke hadde begynt på skolen og at læreren dermed ikke hadde noe grunnlag for å uttale seg. I 7 av brevene var læreren misfornøyd med barnets skolearbeid. Dette var enten fordi barnet viste små evner, hadde dårlig oppførsel eller hadde vært sykt. I flere av disse sakene betalte Fattigvesenet da læreren for å ha ekstra undervisning med barnet. Kun i en attest ga læreren uttrykk for at han ikke var fornøyd med barnets forpleining. I 1899 anbefalte denne læreren, i et brev til fattigforstanderen, at barnet burde få et nytt hjem: *«I den sidste tid er han bleven sliq overlasset med arbeide at hans helbred og kræfter vistnok ikke kan taale det. Hans fosterfar har [...]holdt ham hjemme fra skolen for arbeidets skyld, likesom hans tid hjemme er altfor optaget til at kunne faa lært sine lekser.»* Fattigforstanderen svarte på denne attesten ved å sende brev til pleieforeldrene med beskjed om at barnet vil bli flyttet snarest. Det ser derimot ut til at barnet, som var 11 år gammelt, ikke var enig i lærerens ord for han sendte selv et brev tilbake til fattigforstanderen der han skrev *«kjere dem Holtedahll. Lad meg faavære her jeg er, jeg vil ikke flytte påå nogen maate her i fra»* Sammen med dette brevet kom en uttalelse fra en lokal fattigkommisær som attesterte for at gutten nøy god forpleining der han var. Samtidig skrev han: *«Jeg talte med Olaf igaar og da var det svært ille med ham fordi han skulde flytte, han fikk forresten ikke stort sagt for graad.»* Denne saken endte med at gutten fikk bli boende så lenge det ble holdt et ekstra øye med han.³¹

Ut fra det tilgjengelige brev materialet kan det dermed virke som om forholdene i pleiehjemmene var relativt gode. Man kan imidlertid spørre seg om hvorvidt læreren var den beste personen til å uttale seg om barnets forpleining. Hans vurderinger ser ut til å ta utgangspunkt i hvordan skolearbeidet ble utført og det kan dermed tenkes at noen barn kan ha gjort det bra på skolen, men allikevel ikke har hatt det så bra i pleiehjemmet. Samtidig hevder sunnhetskommisjonens rapport fra 1892 at kontrollen med pleiehjem, utført av Fattigvesenet, uten tvil var mangelfull. Dette gjaldt særlig i forhold til hygienisk innsikt, og med hensyn til hvor ofte tilsynet ble utført³² Det kan også stilles spørsmålsteget til hvorvidt fattigvesenet på sine kontroller ble presentert for de faktiske forholdene da de ofte var varslet på forhånd.³³ På

³⁰ Protokoll 3, 172

³¹ Protokoll 4, 89-97

³² *Kommunale aktstykker*. Dokument 17/1892,55

³³ *Kommunale aktstykker*. Dokument 20/1911,8

den annen side viser tall fra tabell 3 (se vedlegg) at dødeligheten blant de utsatte barna fra Kristiania fattigvesen holdt seg lav. I 1906 var det 0,2 % av de utsatte barna som døde, mens tallet var høyest i 1892 med 1% døde. Rapporten fra 1892 peker også på at dødeligheten blant de utsatte barna var lavere enn for barn fra Christiania generelt.³⁴

Om pleieforeldrene sier rapporten fra 1911 at barna helst ble utsatt hos folk, med voksne barn, folk som dels var glad i å ha barn eller ønsket å ha barn til hjelp med ærender og lignende. Alle personer som ønsket å motta pleiebarn skulle sendes et skjema for å kartlegge søkerens familiestatus, hvor han bodde, hva hans levebrød var og familiens helsestatus. Jeg har ikke funnet noen eksemplarer av dette skjemaet i brevmaterialet, men med tanke på den begrensede andelen dette materialet utgjør trenger ikke det å bety at det ikke ble brukt. Derimot har jeg funnet flere attester fra lærer og andre lokale personer som går god for personer som ønsket pleiebarn. Av brevmaterialet kommer det også frem at det ofte var opp til pleieforeldrene selv å finne et nytt hjem til barnet, hvis de ikke lenger ønsket å beholde det. I hvilken grad fattigvesenet da gjorde seg kjent med hvem de nye pleieforeldrene var før de ga sitt samtykke til at barnet kunne flytte, kommer ikke frem av det tilgjengelige materialet.

Oppfostring for fremtiden, men for en lav pris

I Kontoret for utsattes arbeid er det særlig to hovedtrekk som blir tydelige. På den ene siden lå fokuset på at barna skulle oppdras slik at de skulle klare seg selv som voksne og på den andre siden ble det fokusert på at dette skulle skje på billigst mulig måte. Selv om rapporten fra 1892 hevdet at takstene fattigvesenet tilbød var rimelige, har brev fra pleieforeldrene vist at den ikke alltid ble oppfattet slik. Fattigforstanderen var, som vi har sett, ofte villig til å forhandle om prisen underveis i pleieforholdet, men var ikke villige til å strekke seg særlig langt. Krevde pleieforeldrene for mye, lot han heller barnet flytte. Utgifter knyttet til skolen og til ekstraundervisning ser i midlertid ut til å ha blitt betalt uten noen videre forhandling. At slike ekstraavgifter ble betalt velvillig må kobles sammen med synet på barna som potensielle ressurser for fremtiden.

Kriminolog Kjersti Ericsson har diskutert hvordan synet på barn og barndom har blitt påvirket av ulike kulturelle strømninger opp gjennom tiden.³⁵ I sammenheng med Kontoret for utsattes virke er det særlig interessant å se nærmere på det hun kaller «det romantiske synet på barn» og synet på barn som «staten og nasjonens barn». Sentralt i den romantiske synet står tanken

³⁴ *Kommunale aktstykker*. Dokument 17/1892,45

³⁵ Ericsson, Kjersti. *Samfunnets stebarn*. Oslo.2009, 10-16

om barndommen som en periode med egenverdi, beskyttet og adskilt fra de voksnes verden. Selv om slike idealer oppsto allerede på 1700-tallet, argumenterer Ericsson for at den romantiske strømmingen har fortsatt å påvirke vårt syn på barn og barndom helt frem til i dag.³⁶ For perioden som omhandles her var slike romantiske idealene i stor grad forbeholdt overklassen. For arbeiderklassen var barna nødvendig arbeidskraft og skillet mellom barns og voksnes verden var dermed ikke så skarpt.³⁷ På den annen side har det nok ligget et ønske om at barndommen skulle være en mer beskyttet del av livet, bak mye av lovarbeidet som foregikk i perioden. Blant annet gjaldt dette i arbeidet med å beskytte barn mot arbeidet i industrien som resulterte i «Lov om fabrikktilsyn» i 1892.³⁸ Det kan også hevdes at det lå et romantisk syn på barn og barndom bak Kontoret for utsattes arbeid. Kontorets oppgave var å flytte barn fra en utrygg oppvekst med fattige eller uegnede foreldre i byen, til en tryggere og sunnere tilværelse på landet. At man ønsket at barna skulle flytte så lite som mulig for å oppnå en større grad av tilhørighet og stabilitet kan også sies å ha et slikt utgangspunkt. Motstridende med det romantiske synet på barndom er imidlertid fattigvesenets krav om at de utsatte barna skulle opplæres i nyttig arbeide. Det er nok sannsynlig at denne bestemmelsen har vært med på å gjøre at barna kunne bli utnyttet som billig arbeidskraft.³⁹ Et argument som taler for dette er at selv om betalingen fra fattigvesenet sank ettersom barnet ble eldre var det allikevel størst etterspørsel etter de eldste barna.⁴⁰ Da barnearbeid ble forbudt i 1892 gjaldt dette bare i byene og for industrien. Barnearbeid på landet ble imidlertid ikke oppfattet som et problem.⁴¹

Mens det romantiske synet tilegner barndommen en egenverdi, ser man med den synet på barn Ericsson kaller «statens og nasjonens barn» på barna som verdifulle ressurser for nasjonens fremtid. Barn er en investering for fremtiden og statens holdninger og politikk ovenfor denne gruppen styres av ønsket om en stor og sunn befolkning.⁴² Hvordan barna ble oppdratt ville dermed få innvirkninger på hvordan nasjonen utviklet seg. Det er på bakgrunn av en slik tankegang jeg mener man må se på Kontoret for utsattes arbeid. Gjennom fokus på de utsatte barnas arbeidsopplæring og skolegang håpte man at de skulle vokse opp til å bli personer som klarte seg selv og ikke påny skulle bli til belastning for samfunnet.⁴³ Kontoret

³⁶ Ericsson, *Samfunnets stebarn*, 11

³⁷ Ericsson, *Samfunnets stebarn*, 10-11

³⁸ Hagen, Gerd. *Barnevernets historie- om makt og avmakt i det 20. århundre*. Oslo:2001, 20

³⁹ Bergkvist, *Pleiebarnas historie*, 29

⁴⁰ Kommunale aktstykker. Dokument 20/1911, 8

⁴¹ Bergkvist, *Pleiebarna*, 29

⁴² Ericsson, *Samfunnets stebarn*, 12-14

⁴³ Bergkvist, *Pleiebarnas historie*, 31

for utsattes arbeid kan dermed sies å ha inngått i større politisk prosjekt der målet var å sikre samfunnets økonomi på lang sikt.

Sammendrag

Gjennomgangen av Kristiania fattigvesens årsberetninger for perioden 1890-1910 har vist at det hvert år var mellom 1000 og 1700 barn utsatt gjennom Kontoret for utsatte. Barna var i alderen 0-15 år og var stort sett satt ut til pleiehjem på landet i nærliggende kommuner. Fattigvesenet opererte med faste takster som sank ettersom barnet ble eldre og kunne gjøre mer nytte for seg. Takstene skulle være rimelige og det manglet aldri på pleieforeldre. For å sørge for at barna nøy god og forsvarlig pleie skulle det føres tilsyn og det skulle hvert år legges frem en attest fra barnets lærer om hvordan det gikk med skolearbeidet, samt hvorvidt barnet nøy god forpleining i hjemmet. Brevmaterialet fra Kontoret for utsattes manntallsprotokoller nyanserer dette bildet noe og viser at det til tider var store forskjeller mellom teori og praksis. Misnøye med betalingen førte til at individuelle avtaler ofte ble inngått mellom kontoret og pleieforeldrene underveis i pleieforholdet og de faste takstene kan dermed ikke sies å ha vært så faste. Andre ganger kom man ikke til enighet og barnet måtte flytte til noen som var villige til å ta det imot for en lavere pris. Man ser dermed at viktigheten av å holde fattigvesenets utgifter nede var styrende for hvordan utsettingen foregikk, men vel så viktig var hensynet til samfunnets økonomi på lang sikt. Fokus på skolegang og arbeidstrening skulle gjøre de utsatte barna rustet til å klare seg selv som voksne. Barna ble oppdratt til å bli samfunnsressurser i stedet for samfunnsbyrder. Kontoret for utsatte hadde blikket rettet mot fremtiden.

Kildeoversikt og litteraturliste

Uttrykte kilder

- Oslo byarkiv:
 - Oslo fylke. Fattigvesenet (Kristiania), Kontoret for utsatte, 3. avdeling
Manntallsprotokoll 3-7. (OB/A-20045/H/Hd/L003-L007)
Tilgjengelig på nett: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Digitalarkivet/Om-Digitalarkivet/Om-kjeldene/Fattigvesenet-i-Kristiania> [Lesedato 19.05.14]
 - Manntallsprotokoll 3-4: 1887-1897, Mnr. 1-500 og 501-1000.
 - Manntallsprotokoll: 5-7: 1897-1910, Mnr. 1-500, 501.1000 og 1001-1604

Om henvisning til protokollene: I referansene henvises det til sidetall i den digitale versjonen av protokollene. Disse sidetallene er ikke de samme protokollenes faktiske sidetall. Dette er gjort for å lettere kunne finne tilbake til brevene, som ikke har egne sidetall.

Trykte kilder

- Oslo fylke, Kristiania kommune, *Kommunale aktstykker* for årene 1890-1910. Utgitt 1891-1911.
- Tukthusanordningen. Anordning om Tugthusets indrettelse i Christiania og de fattiges forflegning i Agershuus Stift av 2 desember 1741.
<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/lover-reskripter/Tukthusforordningen/tukthusanordningen.pdf> (Lesedato 12.05.2014)

Litteraturliste

- Andresen, Astri *Hender små. Bortsetting av barn 1900-1950*. Bergen: Bokforlaget, 2006
- Bergkvist, Johanne. «Pleiebarnas historie». I *Tobias, Tidsskrift for Oslohistorie- Oslo byarkiv* 2/2009 (2009): 26-35.
- Ericsson, Kjersti. *Samfunnets stebarn*. Oslo: Universitetsforlaget, 2009
- Hagen, Gerd. *Barnevernets historie- om makt og avmakt i det 20. århundre*. Oslo: Akribe, 2001
- Seip, Anne- Lise. *Sosialhjelpstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1984

Vedlegg

Tabell 2: Distrikts-oversikt

Oversikt over hvilke distrikter de utsatte barna fra Kristiania fattigvesen var bosatt i for årene 1890-1901. Tall hentet fra Kristiania fattigvesenets årsberetninger for årene 1891-1902.⁴⁴

Sted	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901
Ås	10	7	8	6	6	8	5	6	6	8	8	8
Aker	22	17	28	28	22	25	17	32	33	30	43	45
Asker	22	16	18	15	15	13	10	11	12	12	9	10
Askim	26	24	25	21	21	23	29	24	26	28	28	26
Aurskog	12	12	12	16	20	15	18	21	23	20	18	17
Bærum	27	22	15	16	21	18	24	19	20	28	31	30
Christiania ⁴⁵	220 (38)	244 (40)	242 (30)	273 (24)	261 (23)	260 (29)	279 (26)	310(37)	316(50)	347 (41)	375 (48)	401 (42)
Drammen	4	3	3	7	5	6	8	9	9	10	10	10
Eidsberg	12	14	24	15	13	15	14	18	17	29	33	49
Eidsvold	33	28	29	33	35	39	45	39	40	33	41	40
Enebakk	35	38	42	37	38	38	42	52	53	56	50	52
Fet	24	25	28	29	30	33	34	31	34	28	27	22
Frogn/Drøbak	8	11	8	8	10	12	9	11	12	9	7	9
Gjerdrum	40	33	41	36	36	30	28	34	34	35	36	33
Gran	52	45	34	31	29	20	27	44	46	54	55	52
Hobøl	7	6	7	11	10	9	10	11	14	10	15	17
Høland	83	80	92	95	101	105	112	112	116	127	124	126
Hedrum	-	-	-	-	17	36	37	34	33	25	26	10
Jevnaker	70	67	59	45	48	41	47	48	49	34	36	38
Kråkstad	31	25	28	27	30	25	32	22	20	13	10	10
Lier	6	5	16	15	11	10	11	11	13	9	6	7
Moss	2	1	3	4	4	1	1	1	1	-	-	-
Nannestad	17	27	27	24	29	22	23	22	21	34	37	32
Nittedal	15	15	14	11	8	7	6	4	5	7	7	11
Nes (Romerike)	29	25	33	35	33	37	40	44	45	57	49	44
Nesodden	9	15	13	15	21	21	23	29	28	25	18	15
Odalen	3	9	8	10	13	18	14	17	18	23	25	28
Rakkestad	4	9	9	7	5	5	3	3	3	3	3	2
Rødnes	-	2	2	7	7	10	10	13	14	8	9	6
Røyken	5	5	5	6	7	6	-	4	4	4	3	2
Skedsmo	21	18	15	17	13	11	9	10	12	13	13	15
Skiptvet	28	27	28	26	30	36	35	35	36	46	47	47
Spydeberg	19	23	24	23	21	21	19	18	17	20	23	20
Sørum	12	12	12	14	24	23	25	24	26	23	19	19
Trøgstad	40	39	34	44	44	50	56	50	54	49	59	62
Ullensaker	32	25	25	31	23	21	32	46	44	49	54	56
Våler Østfold	4	7	4	5	6	7	4	3	3	3	3	6
Vestby	8	11	9	13	13	12	12	17	19	16	18	16
I fjernere distrikter ⁴⁶	66	80	86	85	84	95	94	100	98	124	136	124
Toftes Gave	38	49	51	47	49	49	44	44	44	44	41	36
Sum	1096	1121	1161	1188	1213	1233	1288	1383	1418	1493	1542	1553
% utsatt i Christiania	20,1%	21,8%	20,8%	23%	21,5%	21,1%	21,7%	22,4%	22,2%	23,2%	24,3%	25,8%
% utsatt på landet	79,9%	78,2%	79,2%	77%	78,5%	78,9%	78,3%	77,6%	77,8%	76,8%	75,7%	74,2%

⁴⁴ Kommunale aktstykker. Beretninger om Christiania Fattigvesenets for årene 1891-1902

⁴⁵ I parentes: barn bosatt på skoler for åndssvake, på blindeskoler, skoler for døve eller arbeidsskolen for vanføre

⁴⁶ Barn som enten bodde i disse distriktene før de ble overtatt av fattigvesenet eller som bodde hos slektninger

Tabell 3: Alder og dødelighet blant de utsatte fra Kristiania fattigvesen for perioden 1890-1910:⁴⁷

Antall utsatte/antall døde.

	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899
0-1 år	9/1	15/2	19/6	17/2	14/1	26/4	20/1	18/3	21/2	35/0
1-2 år	11/0	13/0	13/0	17/0	19/1	12/0	27/1	23/0	22/0	27/3
2-3 år	24/2	18/0	22/0	18/0	25/0	27/0	26/0	44/0	47/1	5/0
3-4 år	28/0	33/0	26/0	34/0	31/0	39/0	35/0	40/0	44/0	66/0
4-5 år	40/0	36/0	39/2	40/0	44/1	36/0	51/0	52/0	56/1	60/1
5-6 år	40/0	51/0	48/0	47/0	48/0	40/1	49/0	57/0	58/0	71/1
6-7 år	64/0	52/1	60/0	65/0	61/1	56/0	63/1	63/0	68/0	80/0
7-8 år	58/0	79/0	73/0	74/0	79/0	69/0	70/0	86/0	86/0	88/2
8-9 år	72/0	75/0	99/0	74/1	88/0	102/0	85/1	79/0	84/1	95/1
9-10 år	94/0	81/1	94/1	119/1	98/0	112/0	112/0	111/1	116/0	112/0
10-11 år	95/0	107/0	96/0	122/0	133/1	121/1	137/0	133/0	138/0	139/0
11-12 år	139/1	114/0	113/0	110/0	143/0	148/0	137/0	165/0	162/1	161/1
12-13 år	142/1	157/2	132/0	127/1	137/0	159/0	158/1	158/1	160/0	158/0
13- 14 år	116/0	146/1	172/2	145/0	127/0	146/1	168/0	180/0	182/1	185/2
14-15 år	98/1	91/0	115/1	131/0	101/0	92/0	104/0	128/0	130/1	128/0
15 år og eldre	66/0	53/0	40/0	48/1	65/0	48/0	46/0	46/1	44/0	43/0
Til sammen	1096/6	1121/7	1161/12	1188/6	1213/5	1233/7	1288/5	1383/6	1418/8	1493/11
% døde	0,5%	0,6%	1%	0,5%	0,4%	0,5%	0,4 %	0,4%	0,6%	0,7%

	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	Alders- gruppe % andel ⁴⁸
0-1 år	27/2	29/1	35/2	26/0	24/2	28,3	40/1	20/0	15/0	21/1	32/2	1,6
1-2 år	33/1	40/0	40/1	31/1	33/1	35,1	33/0	46/0	33/0	29/0	26/0	1,8
2-3 år	42/0	49/1	56/1	51/1	51/0	45,0	38/0	46/1	56/0	40/0	39/0	2,6
3-4 år	58/2	57/0	63/0	70/0	59/0	74,1	61/0	60/0	55/1	63/0	52/0	3,4
4-5 år	48/0	67/1	69/0	74/1	73/0	73,2	75/0	62/1	70/0	66/0	75/0	4
5-6 år	85/2	91/2	96/1	89/1	99/0	99,0	87/0	87/1	61/0	76/0	67/0	4,7
6-7 år	80/0	93/0	105/0	107/0	106/1	99,0	116/0	107/0	93/0	90/0	94/0	5,7
7-8 år	99/0	115/0	103/1	103/1	119/0	123,0	117/0	117/0	104/0	115/0	94/0	6,5
8-9 år	114/0	118/1	111/0	133/0	119/0	133,0	145/0	134/0	135/1	129/0	135/0	7,5
9-10 år	128/1	140/0	118/1	118/0	134/0	129,0	137/0	150/1	140/0	142/0	131/0	8,4
10-11 år	121/1	134/2	171/1	155/1	125/1	160,0	171/0	150/1	160/0	149/0	154/1	9,6
11-12 år	134/0	154/1	164/2	152/1	159/0	136,0	178/0	161/0	156/1	166/0	169/0	10,5
12-13 år	171/2	151/1	149/0	174/0	153/1	178,1	154/0	181/0	158/0	166/1	179/1	11,1
13- 14 år	197/0	154/0	176/1	156/1	176/1	159,2	180/1	153/1	168/0	171/1	163/0	11,5
14-15 år	149/2	116/0	67/0	113/0	107/0	121,0	134/0	122/0	95/0	107/1	106/0	8
15-16 år og eldre	56/0	45/0	27/0	34/0	26/0	24,0	18/1	24/0	16/0	34/0	42/0	3
Til sammen	1542/ 13	1553/ 10	1550/ 11	1586/ 8	1563/ 7	1616, 12	1684/ 3	1623/ 6	1515/ 3	1564/ 4	1558/ 4	100
% døde	0,8%	0,6%	0,7%	0,5%	0,4%	0,7%	0,2%	0,4%	0,2%	0,2%	0,3%	

⁴⁷ *Kommunale aktstykker*. Beretninger om Christiania Fattigvesenets for årene 1890-1902. Kommunal forvaltningsberetning for Kristiania by for årene 1903-1910

⁴⁸ Egen utregning. Viser hvor stor andel hver aldersgruppe utgjør i gjennomsnitt for hele perioden.

